

ОСНОВНІ ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ РОЗВИТОК ФОРМ ЗАСТОСУВАННЯ СИЛ ОБОРОНИ ПІД ЧАС ВІДСІЧІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Вивчено та проаналізовано стан застосування сил оборони в системі забезпечення національної безпеки України. Обґрунтовано необхідність удосконалення нормативно-правової бази, що визначає розвиток форм застосування сил оборони під час відсічі збройної агресії. Розглянуто нормативно-правове забезпечення сучасної термінології: поняття «оборона», «сили оборони» тощо. Запропоновано шляхи вдосконалення нормативно-правової бази щодо розвитку форм застосування сил оборони під час відсічі збройної агресії.

Ключові слова: оборона, сили оборони, збройна агресія, відсіч збройній агресії, форми застосування сил оборони.

Постановка проблеми. У сучасному геополітичному середовищі, де воєнні конфлікти й загрози збройної агресії стають реальністю, питання розвитку та оптимізації застосування сил оборони набуває особливої ваги. У світлі геостратегічних і політичних перетворень уряд і військові структури кожної країни повинні системно переосмислювати і вдосконалювати форми застосування сил оборони (національних збройних сил) для відсічі можливої збройної агресії, аби забезпечити національну безпеку і захист власного народу. Особливо гостро ця проблема постала сьогодні в Україні на тлі повномасштабного вторгнення потужного агресора й потребує глибокого аналізу і формування шляхів підвищення ефективності застосування сил оборони та їх подальшого нормативно-правового закріплення.

В умовах стрімкого розвитку форм і способів застосування сил оборони, переходу від масованого використання людських ресурсів до застосування сучасних засобів збройної боротьби беззаперечною стає актуальність дослідження зазначеної проблеми для воєнної науки й фахівців різних ланок військового управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті вивчення форм застосування сил оборони у відповідь на збройну агресію слід відзначити вагому роль таких провідних науковців і представників сучасної генерації вищого офіцерського складу, як Т. Азарова [1], Л. Абрамов [1], А. Мальцев [4], П. Сімчук [4], В. Залож [4], І. Омелько [5], Ф. Саганюк [7], В. Фролов [7], О. Устименко [7], М. Лобко [7], О. Семотюк [8], Г. Ситник [9], М. Коваль [12], В. Телелим [11], В. Залужний [3, 10] та ін. Їхні дослідження і практичний досвід є значним внеском у розвиток воєнної науки і водночас залишають простір для наукового пошуку у сфері вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює систему застосування сил оборони в цілому.

Постановка проблеми. Як показав аналіз застосування сил оборони держави, зокрема й Національної гвардії України, від початку повномасштабного вторгнення, остаточно не вирішеним залишається питання вдосконалення нормативно-правової бази, що визначає розвиток форм застосування сил оборони під час відсічі збройної агресії.

Мета статті полягає у визначенні шляхів удосконалення нормативно-правової бази, що регулює систему застосування сил оборони під час відсічі збройної агресії, а також ролі Національної гвардії України в цій системі.

Об'єкт дослідження – розвиток форм застосування сил оборони під час відсічі збройної агресії.

Предметом дослідження є вдосконалення нормативно-правової бази щодо розвитку форм застосування сил оборони під час відсічі збройної агресії.

Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження використано методи аналізу, синтезу, логічного узагальнення, систематизації та порівняння.

Виклад основного матеріалу. Події, що відбуваються в нашій країні з 24 лютого 2022 р., без перебільшення можна охарактеризувати як війну в усіх її проявах. Вторгнення російської федерації на територію України спричинило руйнівні наслідки, які вплинули на всі сфери життя й добробуту громадян: завдано удару економічній системі, зруйновано логістичну і транспортну інфраструктуру, житлові будинки та споруди. Усе це зумовлює необхідність перегляду концепції підготовки військових фахівців усіх існуючих напрямів із метою підвищення ефективності опору українського народу

агресорові. Захист суверенітету й територіальної цілісності стає найважливішою функцією держави. Загрози національній безпеці вимагають розроблення і впровадження ефективної державної політики та її механізмів, а це потребує розуміння концептуальних засад дослідження воєнної безпеки України, політико-правових та організаційно-управлінських аспектів її забезпечення. Важливо також своєчасно здійснювати комплекс заходів, спрямованих на виявлення, прогнозування, запобігання та нейтралізацію воєнної небезпеки будь-якого характеру.

На тлі зростання геополітичних напружень і вдосконалення військових технологій варто враховувати не лише кількісний аспект збройних сил, але і їхню гнучкість, інноваційність і здатність швидко адаптуватися до змін у загрозах. Глобальна динаміка змін у військовому, політичному й технологічному середовищах потребує перегляду та вдосконалення методів відсічі можливої збройної агресії. Реальність кіберзагроз, терористичних атак, гібридної війни, а також збройних конфліктів, де використання новітніх технологій і гнучкість стратегій набувають пріоритетного значення, ставить під сумнів традиційні підходи до оборони.

Суттєва зміна характеру загроз вимагає активного реагування та пошуку інноваційних шляхів удосконалення сил оборони. Забезпечення безпеки країни більше не обмежується лише наявністю великої кількості військового персоналу й техніки, а потребує сучасних технологій, розвинутого кіберзахисту, інтелектуальних стратегій і здатності пристосовуватися до середовища, що швидко змінюється чи трансформується. Отже, розвиток форм застосування сил оборони стає першорядним питанням, а вивчення та обґрунтування рекомендацій щодо їх подальшого розвитку критично важливо для ефективної відповіді на сучасні виклики й забезпечення національної безпеки.

Водночас, як доречно зауважив генерал В. Залужний, у ситуації, що склалася, низка факторів безумовно впливає на рішення щодо пошуку нових форм застосування сил оборони: недосконалість нормативно-правової бази, що регулює оборонно-промисловий комплекс у нашій державі, та часткова монополізація цієї галузі. Вони створюють труднощі у виробництві вітчизняних боєприпасів і, як наслідок, поглиблення залежності України від постачання союзниками [3, 10].

Закон України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р. є одним із перших актів законодавства, що регулює сферу оборони в період незалежності країни. Відтоді він піддавався численним змінам, зокрема тричі у 2014 р. Протягом усього цього часу основні терміни й поняття не набули нового значення.

Оборона України визначається як система заходів держави, що включає політичні, економічні, соціальні, воєнні, наукові, науково-технічні, інформаційні, правові, організаційні та інші заходи. Ця система спрямована на підготовку до збройного захисту і самозахисту в разі збройної агресії чи конфлікту. Обороздатність держави розглядається як її здатність до захисту в разі збройної агресії чи конфлікту і включає матеріальні й духовні елементи. Зазначена концепція охоплює воєнний, економічний, соціальний і морально-політичний потенціал у сфері оборони та відповідні умови для його реалізації.

Важливо зауважити, що зміст цих понять зазнає певної інерції радянських підходів, яка виявляється у їх схожості з тлумаченнями, поданими в Радянській воєнній енциклопедії 1978 р. Це свідчить про спорідненість термінів і їх подібність до класичної моделі визначення військової могутності, що дійшла до синонімічності в науковому й повсякденному вжитку.

Військова могутність є однією з ключових складових обороноздатності держави, але не єдиним визначальним чинником. Здатність країни до оборони зумовлюється різними аспектами: якістю зовнішньої політики, наявністю ворогів і союзників, співвідношення сил військово-політичних угруповань, які протистоять одне одному, та ін. Крім того, слід зауважити, що рівень обороноздатності держави в конкретний період визначається співвідношенням різних потенціалів (оборонного, зовнішньополітичного і т. ін.) до відповідних потенціалів, які може використовувати для здійснення агресії конкретний суб'єкт воєнної небезпеки (наприклад, збройне угруповання іншої держави, держава чи група держав).

Розглядаючи питання застосування сил оборони держави, потрібно визначитись із самим поняттям «сили оборони». Згідно з п. 18 ст. 1 «сили оборони – Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією і законами України покладено функції із забезпечення оборони держави» [6].

Як зазначалося вище, до складу сил оборони належать не лише Збройні Сили України, а й Національна гвардія України, Державна прикордонна служба України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державна спеціальна служба транспорту, інші військові формування, а також правоохоронні й розвідувальні органи, які можуть бути залучені до виконання завдань з оборони держави.

Складові сил оборони у своїй структурі, як правило, мають органи військового управління, з'єднання, військові частини, підрозділи, вищі військові навчальні заклади, військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, установи та організації.

У сучасних умовах підвищення бойових спроможностей Збройних Сил України та інших складових сил оборони для ефективної протидії агресору стає дедалі актуальнішим. Однією з важливих процедур у розвитку сил оборони є аналіз і врахування впливу певних чинників, як зовнішніх, так і внутрішніх.

Чинники розглядають як детермінанти, що впливають на об'єктивність планування заходів та ефективність їх утілення на практиці. Зовнішніми чинниками визначаються умови, які об'єктивно виникають у зовнішньому середовищі. Аналіз цих чинників дає змогу виявляти позитивні аспекти, котрі можливо використати задля досягнення стратегічних цілей, а також негативні, що можуть становити загрози чи обмежувати розвиток Збройних Сил України та інших складових сил оборони. Ідеться також про організацію та принципи діяльності в цій системі управлінської ланки, якість і швидкість отримання інформації, що стосується їх діяльності, а також про створення відповідної мотивації для персоналу, зайнятого в цій сфері. Однак у стратегічному й оборонному плануванні розвитку спроможностей сил оборони зазначені чинники досліджено недостатньо.

Отже, чинники детермінують умови та рушійні сили, що впливають на характер будь-якого процесу, визначаючи його основні риси [5].

У сфері нормативно-правового регулювання застосування сил оборони такими чинниками можуть бути:

- інерційне використання елементів радянської військової науки та радянського військового законодавства;
- відсутність актуальної сьогоднішньої Доктрини застосування сил оборони;
- стрімкий розвиток безпілотних (безекіпажних) літальних, наземних і підводних систем (апаратів);
- зміщення акцентів у воєнних конфліктах на асиметричне застосування військової сили, використання не лише воєнних, а й невоєнних інструментів (економічних, політичних, інформаційно-психологічних та ін.), що суттєво змінює характер збройної боротьби;
- невідповідність організаційно-штатних структур Збройних Сил України та інших військових формувань військово-адміністративному поділу території України, зокрема незбіг військово-сухопутних зон, військово-повітряних зон, поділу повітряного простору, дислокації та зон відповідальності оперативних командувань Збройних Сил України, регіональних управлінь Сил територіальної оборони, територіальних управлінь Національної гвардії України, регіональних управлінь Державної прикордонної служби України тощо;
- порушення норм і принципів міжнародного права;
- розширення масштабів тероризму, піратства та інших явищ, пов'язаних із застосуванням збройного насильства;
- поширення практики проведення спеціальних операцій і провокацій для створення конфліктних ситуацій;
- посилення внутрішньої нестабільності й намагання етнічних утворень вирішувати проблеми сепаратно;
- поширення мілітаризації та активна дестабілізуюча зовнішня політика щодо сусідніх держав, а також міжнародних організацій, зокрема НАТО та ЄС;
- відмова або ухилення від виконання зобов'язань за міжнародними договорами;
- поєднання відкритих актів агресії із застосуванням елементів гібридної війни та ін.

Наведені чинники мають урахуватися під час стратегічного й оборонного планування задля визначення найдоцільніших форм застосування сил оборони держави. При цьому слід пам'ятати, що обороноздатність країни значною мірою зумовлюється здатністю сил оборони досягати необхідних результатів у веденні воєнних (бойових) дій у конкретних умовах і з наявними ресурсами.

Наявність негативних чинників так само створює широке поле для розроблення рекомендацій щодо нормативного врегулювання аспектів, які суттєво впливають на застосування сил оборони держави.

Варто також зазначити, що саме ці умови та сценарії дій мають братися до уваги й у процесі аналізу оборонного стану Збройних Сил України та інших складових сил оборони, й у плануванні застосування військ (сил) і ресурсів [7]. Так, процедуру аналізу чинників, що впливають на досягнення стратегічних цілей, визначають як ключову [1]. Головною метою такого аналізу є виявлення характеру й наслідків

впливу чинників. З одного боку, чинники можуть посилювати або вдосконалювати об'єкт впливу (форми застосування сил оборони), а з іншого – знижувати чи погіршувати показники й характеристики об'єкта впливу. Таким чином, суттєві чинники, що впливають на розвиток форм застосування сил оборони, можуть мати як позитивний, так і негативний вплив. Установлення таких характеристик дає змогу сформулювати основні шляхи вдосконалення нормативно-правової бази щодо розвитку форм застосування сил оборони під час відсічі збройної агресії.

Таблиця 1 – Основні шляхи вдосконалення нормативно-правової бази щодо розвитку форм застосування сил оборони під час відсічі збройної агресії

Чинник	Вплив чинника	Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази
Відсутність актуальної сьогоднішньої Доктрини застосування сил оборони	Негативний	Розроблення і запровадження сучасної Доктрини застосування сил оборони з уведенням таких форм застосування сил оборони, як стримувальні дії, воєнні дії та специфічні дії
Інерційне використання елементів радянської воєнної науки та радянського воєнного законодавства	Негативний	Розроблення і запровадження Військового кодексу України з одночасним скасуванням статутів Збройних Сил України та визначеного переліку законів України
Невідповідність організаційно-штатних структур Збройних Сил України та інших військових формувань військово-адміністративному поділу території України, зокрема незбіг військово-сухопутних зон, військово-повітряних зон, поділу повітряного простору, дислокації та зон відповідальності оперативних командувань Збройних Сил України, регіональних управлінь Сил територіальної оборони, територіальних управлінь Національної гвардії України, регіональних управлінь Державної прикордонної служби України	Негативний	Унесення змін до військово-адміністративному поділу території України, організаційно-штатних структур Збройних Сил України регіональних управлінь Сил територіальної оборони, територіальних управлінь Національної гвардії України, регіональних управлінь Державної прикордонної служби України з одночасним урахуванням принципів і стандартів НАТО
Арсенал дешевих, новітніх і вкрай ефективних засобів ураження, які швидко розвиваються	Позитивний	Унесення відповідних змін до бойових статутів видів (родів) Збройних Сил України щодо основних нормативних показників з організації та ведення бою
Спроможність безпілотних систем та інших новітніх технологічних систем позитивно впливати на перебіг бойових дій і спонукати до пошуку нових форм і способів застосування, що безумовно вплинуть як на структуру Збройних Сил, так і інших складових сил оборони України	Позитивний	Унесення змін до організаційно-штатних структур на тактичному, оперативному і стратегічному рівнях щодо створення відповідних підрозділів із застосування безпілотних (безекіпажних) літальних, наземних та підводних систем (апаратів)

Подані в табл. 1 пропозиції не є вичерпними, проте можна впевнено сказати, що реалізація запропонованих змін у нормативно-правовому полі забезпечить значний поштовх для подальшого розвитку форм застосування сил оборони і може стати підґрунтям для перегляду фундаментальних положень воєнної науки, а також дасть змогу сучасним Збройним Силам України, Національній гвардії України та іншим військовим формуванням остаточно позбутися радянської спадщини у сфері воєнної безпеки.

Висновки

У статті розглянуто проблематику розвитку форм застосування сил оборони, зокрема з'єднань і військових частин Національної гвардії України, а також інших складових сил оборони.

Уперше в науковому середовищі автором статті продемонстровано зв'язок розвитку форм застосування сил оборони під час відсічі збройної агресії з необхідністю належного нормативно-правового регулювання з урахуванням сучасного досвіду відсічі збройної агресії.

Запропоновано обґрунтовані шляхи вдосконалення розвитку форм застосування сил оборони під час відсічі збройної агресії, зокрема за рахунок урегулювання ключових і супутніх чинників, що дасть змогу навіть в умовах кількісної переваги противника нівелювати його підходи до організації та ведення воєнних (бойових) дій і за мінімальних втрат своїх військ завдати противникові максимального ураження, тим самим продемонструвати всьому світу і власному народу, що життя та здоров'я захисників і захисниць України, а також громадян України є найвищою соціальною цінністю.

Одним із перспективних напрямків подальших досліджень вбачається розгляд імплементації сучасних форм застосування сил оборони або їх складових в організацію виконання службово-бойових (бойових) завдань з'єднаннями, військовими частинами та підрозділами Національної гвардії України.

Перелік джерел посилання

1. Азарова Т. В., Абрамов Л. К. Стратегічне планування діяльності. Кіровоград : ЦПТІ, 2020. 92 с.
2. Доктрина з організації підготовки у ЗСУ. URL: https://mil.knu.ua/files/292_2087314014.pdf (дата звернення: 04.03.2024 р.).
3. Залужний В. Сучасна позиційна війна та як у ній перемогти. URL: <https://glavcom.ua/country/politics/statija-zaluzhnoho-dlja-the-economist-opriljudneno-povnij-pereklad-966066.html> (дата звернення: 04.03.2024 р.).
4. Мальцев А., Сімчук П., Залож В. Аналіз бойового досвіду застосування сил і засобів органів охорони державного кордону у складі сил оборони під час відбиття збройної агресії: проблемні питання та можливі шляхи їх вирішення. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2023. Т. 90. № 1. URL: https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/military_tech/article/view/1344 (дата звернення: 04.03.2024 р.).
5. Омелько І. І. Конституційно-правовий статус Ради національної безпеки і оборони України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/290548> (дата звернення: 04.03.2024 р.).
6. Про Національну безпеку : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. Ст. 241.
7. Сектор безпеки і оборони України: теорія, стратегія, практика : монографія / Саганюк Ф. В. та ін. Київ : Академпрес, 2017. 182 с. URL: <http://www.nationalsecurity.in.ua/sector-of-security-and-defense-of-ukraine> (дата звернення: 04.03.2024 р.).
8. Семотюк О. Російсько-український збройний конфлікт: термінологічний та дискурсивний виміри. *Вісник Львівського університету. Журналістика*. 2022. Вип. 51. С. 96–105.
9. Ситник Г. П. Організаційно-правові засади забезпечення воєнної безпеки України. Київ : САК Лтд, 2023. 112 с.
10. Залужний В. Щодо сучасного дизайну військових операцій у російсько-українській війні: в боротьбі за ініціативу. URL: <https://www.zsu.gov.ua/2024/02/stattya-golovnokomaduvacha-zs-ukrayiny-general-valeriya-zaluzhnogo-shhodo-suchasnogo-dyzajnu-vijskovyih-operacij-u-rosijsko-ukrayinskij-vijni-v-borotbi-za-inicziatyvu/> (дата звернення: 06.03.2024 р.).
11. Телелим В. М., Приходько Ю. І. Військова освіта: актуальні проблеми інноваційного розвитку. *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2016. № 51. URL: <https://miljournals.knu.ua/index.php/zbirnuk/article/view/125> (дата звернення: 06.03.2024 р.).
12. Коваль М., Щипанський П., Кидонь В., Грицюк В. Стратегічний характер Київської оборонної операції (24 лютого – 2 квітня 2022 р.). *Український історичний журнал*. 2023. Число 3. С. 5.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2024 р.

Дудурич Василь Григорович – викладач кафедри управління підрозділами Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0002-3085-8089>